

Α. ΜΙΣΕΛ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ
ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Μετάφραση - Επιμέλεια: Α. Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ

Α. Μ. ΜΟΥΣΟΥΡΟΥ
ΒΑΣΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

GUTENBERG - ΑΘΗΝΑ 1987

3. Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ΤΑΛΚΟΤ ΠΑΡΣΟΝΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Ἡ δομολειτουργική πρόσβαση δέν ἀντιμετωπίζει τήν οἰκογένεια ὡς μία ἀπομονωμένη μικρή ομάδα ἢ ὡς ἓνα ὑποσύ-

83. Οἱ ἀγγύλες εἶναι τῆς συγγραφέως.

84. ὅπ. παρ., σελ. 41.

στημα πού εξαρτάται από την καθολική κοινωνία αλλά ως ένα υποσύστημα πού αλληλοεξαρτάται και διατηρεί πολλαπλούς δεσμούς όχι μόνο με τά άλλα υποσυστήματα αλλά και με τό κοινωνικό σύστημα στήν όλότητά του. Κατά τόν Πάρσονς ή θεωρία τής οικογένειας περιλαμβάνει τρεις πλευρές: τή θεωρία τών λειτουργιών τής οικογένειας, τή θεωρία τής δομής τής αμερικανικής οικογένειας και, τέλος, τή θεωρία τών ανδρικών και τών γυναικείων ρόλων. Οί τρεις αυτές πλευρές δέν νοούνται ως μεμονωμένα τμήματα μιās θεωρίας αλλά συνιστούν μιὰ δεμένη όλότητα πού είναι απαραίτητο νά εξεταστεί από κάθε πλευρά προκειμένου νά αναλυθεί.

A) Οί λειτουργίες τής αμερικανικής οικογένειας

‘Η κοινωνιολογία τής οικογένειας του Πάρσονς γίνεται κατανοητή μόνο αν τοποθετηθεί στά πλαίσια τής όλης θεωρίας του σχετικά με τήν κοινωνική αλλαγή – μιās θεωρίας πού κυριαρχείται από τήν σπενσεριανή έννοια τής διαφοροποίησης. Κατά τόν Πάρσονς, ή διαφοροποίηση είναι μιὰ αύξουσα εξειδίκευση πού οδηγεί τίς σύγχρονες κοινωνίες στή δημιουργία καινούργιων φορέων, οί όποιοι αναλαμβάνουν λειτουργίες πού παλαιότερα είχε ένας μή εξειδικευμένος φορέας. ‘Ο μή εξειδικευμένος αυτός φορέας συγκεντρώνει πιό αποτελεσματικά τήν προσοχή του σ’ ένα περιορισμένο άριθμό λειτουργιών. Τυπικό παράδειγμα τών αλλαγών αυτών είναι ή οικονομική διαφοροποίηση πού επήλθε όταν φορέας τής οικονομικής παραγωγής έπαψε νά είναι ή εύρεια οικογενειακή ομάδα πού αντικαταστάθηκε από τή μεγάλη βιομηχανία. Τό παράδειγμα αυτό δέν είναι τό μόνο: ή οικογένεια μεταδίδασε τήν οικονομική και τήν εκπαιδευτική της ευθύνη ή τήν μοιράστηκε με άλλους κοινωνικούς φορείς. Οί κοινωνικές υπηρεσίες, τά σχολεία, οί ομάδες όμηλικών, τά νοσοκομεία, οί ομάδες ψυχαγωγίας, τά μέσα μαζικής επικοινωνίας κλπ. άσκοϋν σήμερα λειτουργίες πού υπήρξαν παλαιότερά στό σύνολό τους ή μερικά ευθύνη τής οικογένειας. Κατά τόν Πάρσονς, ή αμερικανική κοινωνία είναι πολύ διαφοροποιημένη, σέ αντίθεση πρός τίς

ἀρχαϊκές κοινωνίες στις οποίες ἡ συγγενική ομάδα (ἡ ἐκτεταμένη οἰκογένεια) ἀσκεῖ ταυτόχρονα οἰκονομικές, πολιτικές καὶ θρησκευτικές λειτουργίες – καί, ταυτόχρονα, λειτουργίες κοινωνικοποίησης καὶ ψυχαγωγίας. Σκέφτηκαν μερικοὶ πὼς ἡ ἐξειδίκευση ὀδηγοῦσε σέ μιὰ ἀπανθρωποποίηση τῆς κοινωνίας. Στὴ θέση αὐτὴ ὁ Πάρσονς ἀπαντᾷ πὼς κάποιο κέρδος συνοδεύει τὴν κάθε ἀπώλεια. Γιατί ἡ ἀπελευθέρωση ἑνὸς φορέα ἀπὸ τὴν ἀσκηση ὀρισμένων λειτουργιῶν τοῦ ἐπιτρέπει νά ἀσκεῖ καλύτερα τίς λειτουργίες πού διατηρεῖ. Γιά παράδειγμα, ἡ οἰκογένεια καὶ ἡ ομάδα ὁμηλίκων ἐξειδικεύτηκαν στὴ λειτουργία τῆς συναισθηματικῆς στήριξης τοῦ ἀτόμου⁸⁵. Ἔτσι, ὁ ρόλος τῆς οἰκογένειας δέν εἶναι λιγότερο σημαντικός ἐπειδὴ ἔχουν περιοριστεῖ οἱ λειτουργίες της καὶ ἡ κοινωνία τῆς ὀφείλει περισσότερα παρά ποτέ. Στό σημεῖο αὐτό ὁ Πάρσονς διαφωνεῖ μέ τούς κοινωνιολόγους (ὅπως ὁ "Ογκμπουρν) πού περιγράφουν τὴν ἀπώλεια ἀπὸ τὴν οἰκογένεια λειτουργιῶν πού αὐτὴ ἀσκοῦσε παραδοσιακά, χωρίς νά ἐπισημάνουν τό ἀντιστάθμισμα τῆς ἀπώλειας αὐτῆς. Γιά παράδειγμα, ὁ "Ογκμπουρν ἐπέμεινε στὴν ἀπώλεια ἀπὸ τὴν οἰκογένεια λειτουργιῶν ὅπως ἡ κατασκευὴ ἐνδυμάτων, ἡ παρασκευὴ τῆς τροφῆς καὶ ἡ ὀργάνωση τῆς ψυχαγωγίας – λειτουργιῶν πού τώρα ἀσκοῦνται κατὰ μεγάλο μέρος ἔξω ἀπὸ τὴν οἰκογένεια καὶ ἔχουν σέ μεγάλο βαθμὸ ἐμπορικοποιηθεῖ⁸⁶. Κατὰ τὸν Πάρσονς, ἀντὶ νά ἔχει ἀποδιοργανωθεῖ ἡ σημερινὴ οἰκογένεια, διατηρεῖ στὴ δομὴ καὶ τίς λειτουργίες της στοιχεῖα σταθερότητας πού δέν ἀντικατοπτρίζουν τὴ βιολογικὴ της σύνθεση καὶ μόνο. Παρόλο πού ὁ προσδιορισμὸς τῆς σημαντικότερης λειτουργίας (τοῦ προσορισμοῦ) τῆς οἰκογένειας δέν εἶναι σαφῆς, διαπιστώνεται πὼς ἔργο της παραμένει ἡ ἀναπαραγωγή καὶ ἡ φροντίδα τῶν παιδιῶν⁸⁷. Μέ λίγα λόγια, γιὰ τὸν Πάρσονς, ἡ οἰκογένεια παραμένει μιὰ μονάδα ζωτικῆς σημασίας –

85. Talcott Parsons and Robert Bales, *Family, Socialization and Interaction Process*, Glencoe, The Free Press 1955, σελίδα 10.

86. W.F. Ogburn and M.F. Nimkoff, *Technology and the changing family*, Boston, Houghton Mifflin 1955.

87. T. Parsons and R. Bales, ὅπ. παρ., σελ. 8.

μέ έντονη όμως έξειδίκευση τών λειτουργιών της, λόγω τής παρακμής όρισμένων παραδοσιακά συνδεδεμένων μέ τό θεσμό αυτόν στοιχείων⁸⁸.

’Αν έξετάσει κανείς τήν οίκογένεια μακροσκοπικά παραβλέποντας τόσο τήν άναπαραγωγική της λειτουργία όσο και τή λειτουργία άπόδοσης κοινωνικής ταυτότητας στά παιδιά, ή οίκογένεια δέν θά είχε κατά τόν Πάρσονς καμιά σχεδόν λειτουργία: σάν οίκογένεια, ούτε στήν οίκονομική παραγωγή συμμετέχει ούτε είναι μονάδα του πολιτικού συστήματος, στό όποιο τά μέλη της έντάσσονται ως άτομα⁸⁹. ’Αντίθετα στό μικροκοινωνιολογικό πεδίο τής προσωπικότητας, ή οίκογένεια άσκει άκόμα κατά τόν Πάρσονς δυό βασικές και άναφαίρετες λειτουργίες: τή στοιχειώδη κοινωνικοποίηση τών παιδιών ώστε νά μπορέσουν κάποτε νά γίνουν μέλη τής κοινωνίας μέσα στήν όποία γεννήθηκαν και τήν σταθεροποίηση τής προσωπικότητας τών ένηλίκων μελών του πληθυσμού – λειτουργίες πού είναι άλληλένδετες⁹⁰.

’Η κοινωνικοποίηση έξαρτάται κυρίως άπό τήν «έσωτερική» κουλτούρα μέσα στήν όποία γεννήθηκε τό παιδί⁹¹. Προκειμένου νά έπιτελέσουν τήν λειτουργία αυτή τά υπεύθυνα μέλη τής οίκογένειας πρέπει νά είναι τά ίδια ένταγμένα στό σύστημα και νά έχουν κάνει κτήμα τους τίς κύριες ιδέες τής κουλτούρας. ’Αποτελεί πράγματι άποψη τής κοινωνιολογίας του Πάρσονς ότι τό κοινωνικό σύστημα τείνει στό σύνολό του προς τήν *όμοιόσταση* (δηλαδή προς τήν σταθερότητα και τήν ισορροπία)· μιά άπό τίς λειτουργίες τής οίκογένειας είναι, έπομένως, νά κοινωνικοποιήσει τό παιδί ώστε νά συμβάλλει στή διατήρηση και τήν ισορροπία του συστήματος. Μέ τήν εύκαιρία αυτή ό Πάρσονς υποστηρίζει και πάλι τή θεωρία του κατά τήν όποία ή οίκογένεια είναι ύποσύστημα τής κοινωνίας και όχι κοινωνία καθεαυτή⁹². ’Ετσι ή κοινωνι-

88. όπ. παρ., σελ. 9.

89. όπ. παρ., σελ. 16.

90. όπ. παρ., σελ. 16 και 17.

91. όπ. παρ., σελ. 17.

92. όπ. παρ., σελ. 19.

κοποιητική λειτουργία της οίκογένειας σκοπεύει κυρίως στη μετάδοση των βασικών ιδεών, αξιών και νοημάτων της κοινωνίας στο παιδί. Η λειτουργία αυτή επιτελείται πρώτον μέσω των γονεϊκών ρόλων του πατέρα και της μητέρας, οι οποίοι έχουν ταυτόχρονα ρόλους και σε άλλες κοινωνικές δομές. Η οίκογένεια δεν είναι, όμως, ο μοναδικός φορέας αυτής της κοινωνικοποίησης. Στην κοινωνικοποίηση του παιδιού συμβάλλουν και άλλοι φορείς: το σχολείο, ή ομάδα των ομηλικών, ή παρέα, το πανεπιστήμιο. Άλλά η οίκογένεια παραμένει κατά τον Πάρσονς ως ο κατεξοχήν φορέας της κοινωνικοποίησης των μικρών παιδιών —παρόλο που κατά τον συγγραφέα αυτόν η κοινωνικοποίηση δεν αφορά μόνο την παιδική ηλικία αλλά συνεχίζεται και μετά απ' αυτήν.

Κατά τον Πάρσονς δύο στοιχεία χαρακτηρίζουν την ανατροφή που οι άμερικανοί γονείς δίνουν στους νέους. Πρώτον, η άμερικανική οίκογένεια προσπαθεί να προετοιμάσει το νέο για την αυτονομία και τις ευθύνες του παρεμβαίνοντας όσο το δυνατό λιγότερο στη ζωή του και αποφεύγοντας να ενθαρρύνει την υπέρμετρη εξάρτησή του από το γονεϊκό πρότυπο συμπεριφοράς. Ο Πάρσονς κατακρίνει τη θέση του Ντέιβιντ Ρήσμαν, σύμφωνα με την οποία η λεγόμενη «άπειθαρχία» του παιδιού υποδηλώνει ανευθυνότητα των γονέων κατά την εκπαιδευτική τους λειτουργία. Κατά τον Πάρσονς, η στάση των άμερικανών γονέων υποδηλώνει ακριβώς το αντίθετο: την συνειδητοποίηση από μέρους τους του γεγονότος ότι, σε μία κοινωνία που έχει σαν θεμέλιο το ατομικό επίτευγμα, το παιδί πρέπει να είναι τόσο ελεύθερο ώστε να μπορεί να καινοτομεί και να ανακαλύψει μόνο του τους ρόλους που θα κληθεί να διαδραματίσει⁹³. Δεύτερο, ο Πάρσονς επιμένει στο ότι οι γονείς εκμεταλλεύονται τη συναισθηματική αφοσίωση του παιδιού τους προκειμένου να του δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις ώστε να ολοκληρωθεί ως άτομο. Η αγάπη των γονέων γίνεται κάτι που παρέχεται υπό όρους, που συνδέεται με τη

93. Βλέπε Hyman Rodman, Talcott Parson's View of the Changing American Family, σε Rodman (έκδ.), *Marriage, Family and Society*, New York, Random House 1966, σελίδα 278.

σχολική επίδοση του παιδιού ή με την αποδοχή του από τους συνομηλίκους του. Τό παιδί αναπτύσσει έπομένως ένα ισχυρό κίνητρο για προσωπικά έπιτεύγματα – στάση απαραίτητη σε μιά κοινωνία κύρια αξία της οποίας είναι ο «άποτελεσματικός άκτιδισμός»^{94*}. Η οίκογένεια είναι έτσι ο κύριος φορέας πού μεταδιδάξοντας στό παιδί κανόνες, ρόλους και αξίες, του επιτρέπει νά ένταχθει σε μιά κοινωνία ή οποία θεμελιώνεται στό προσωπικό έπιτεύγμα.

Η δεύτερη μικροκοινωνιολογική λειτουργία πού ο Πάρσονς αποδίδει στην οίκογένεια, είναι ή σταθεροποίηση της προσωπικότητας του ένήλικα. Κατά τόν Πάρσονς, ή λειτουργία αυτή έπιτελείται κατ' άρχή από τό γάμο καθώς ο ένας σύζυγος ένώνεται με τόν άλλο ένω έξασθενούν οί δεσμοί με τά μέλη της οίκογένειας προσανατολισμού – ιδιαίτερα με τούς γονείς και με τούς άδελφούς και τίς άδελφές⁹⁵. Η άρνητική πλευρά του στοιχείου αυτού είναι, για τόν Πάρσονς, ότι ο καθένας από τούς συζύγους μπορεί νά βασιστεί περισσότερο στό σύντροφό του παρά σε ένα συγγενή⁹⁶. Από τήν άλλη μεριά, ο γάμος και ή οίκογένεια επιτρέπουν στους ένήλικες νά βρουν τήν συναισθηματική τους ίσορροπία. Προκειμένου νά αποδείξει τό σημείο αυτό ο Πάρσονς χρησιμοποιεί στοιχεία της ψυχαναλυτικής θεωρίας. Κατά τήν ψυχανάλυση, κάθε στάδιο ανάπτυξης της προσωπικότητας αφήνει κάποια κατάλοιπα πού διαμορφώνουν στρώματα (ανάλογα τών γεωλογικών στρωμάτων) στην δομή της προσωπικότητας⁹⁷. Για τόν ένήλικα ο καλύτερος τρόπος νά εκφράσει τά παιδιάστικα (childish)** κατάλοιπα στην προσωπικότητά του είναι ή δημιουργία σχέσεων διαντίδρασης με παιδιά⁹⁸. Τό γεγονός όμως ότι ή «όπισθοδρομηση» αυτή γίνεται στα πλαίσια του γονεϊκού ρόλου, με όλες τίς ευθύνες πού αυτός ένέχει έχει πρωτεύουσα σημασία άφου ο ρό-

94. όπ. παρ., σελ. 279.

* Σημ. τ. Μετ.: activisme instrumental στό κείμενο.

95. Parson and Bales, όπ. παρ., σελ. 19-20.

96. όπ. παρ., σελ. 20.

97. όπ. παρ., σελ. 20.

** Σημ. τ. Μετ.: άγγλικά στό κείμενο

98. όπ. παρ., σελ. 21.

λος αυτός επιτρέπει την υπέρβαση της παιδιάστικής κατάστασης⁹⁹. Επίσης τό κατάλοιπο της προ-οιδιπόδειας αγάπης για τή μητέρα ξεπερνιέται μέ τήν έτερόφυλη αγάπη τών ένηλίκων, χάρη στή διαφοροποίηση τών ρόλων του άνδρα και της γυναίκας μέσα στό ζευγάρι – καθώς ό σύζυγος έχει κυρίως ρόλο έκτελεστικό* και ή σύζυγος ρόλο έκφραστικό**¹⁰⁰. Σε γενικές λοιπόν γραμμές ή σύγχρονη οίκογένεια, άπομονωμένη από τούς συγγενείς, νοείται ότι ένσωματώνει ένα όλόκληρο δίκτυο μηχανισμών διαντίδρασης μέσα από τούς όποιους έκτελούνται οί δύο βασικές μικροκοινωνιολογικές λειτουργίες της οίκογένειας: ή κοινωνικοποίηση του παιδιού και ή σταθεροποίηση της προσωπικότητας του ένήλικα¹⁰¹.

B) 'Η δομή της άμερικανικής οίκογένειας

Κατά τόν Πάρσονς, ή σύγχρονη άμερικανική οίκογένεια διαθέτει τά έξι δομικά χαρακτηριστικά: είναι μία οίκογένεια-πυρήνας ή συζυγική οίκογένεια· είναι σχετικά άπομονωμένη από τήν εύρεία ομάδα τών συγγενών· είναι νεοτοπική ως πρός τήν κατοικία της· βασίζεται σ' ένα άμφίπλευρο σύστημα συγγένειας και στηρίζεται στό γάμο· έχει άξίες πού τείνουν πρός τόν όρθολογισμό. Τέλος, διαφοροποιεί έντονα τούς ρόλους τών φύλων και τών γενεών – θέση πού θά αναπτυχθεί στό έπομενο (Γ) μέρος.

Κατά τόν Πάρσονς, ή συζυγική οίκογένεια στηρίζεται στήν άρχή ότι, καλώς έχόντων τών πραγμάτων, τό έγώ είναι πάντα μέλος όχι μιās αλλά δύο συζυγικών οίκογενειών: μιās πού καλείται οίκογένεια προσανατολισμού και μέσα στήν όποία γεννήθηκε τό έγώ και μιās δεύτερης πού καλείται οίκογένεια άναπαραγωγής και προκύπτει από τόν γάμο του έγώ. Τό έγώ είναι τό μόνο μέλος πού ανήκει και στίς δυό οίκογένειες. 'Η

99. όπ. παρ., σελ. 21.

* Σημ. τ. Μετ.: instrumental

** Σημ. τ. Μετ.: expressif.

100. Parson and Bales, όπ. παρ., σελ. 22.

101. όπ. παρ., σελ. 21.

συζυγική οικογένεια αναπαραγωγής, αποτελούμενη από τούς γονείς και τὰ νεαρῆς ἡλικίας παιδιά τους, εἶναι ταυτόχρονα μονάδα κατοικίας και μονάδα κατανάλωσης. Τὰ μέλη τῆς μονάδας αὐτῆς θέτουν στή διάθεση ὅλων τὰ μέσα συντηρήσεώς τους – δηλαδή τὰ εἰσοδήματά τους. Στίς «κανονικές» περιπτώσεις, οὔτε οἱ ἐνδοοικογενειακές ρυθμίσεις οὔτε ἡ πηγή εἰσοδημάτων τῆς οἰκογένειας ἐξαρτῶνται ἀπό τίς οἰκογένειες προσανατολισμοῦ τῶν συζύγων – ἢ, ἂν συμβαίνει κάτι τέτοιο, ἐξαρτῶνται ἀδιάφορα ἀπό τήν οἰκογένεια τοῦ ἑνός ἢ τοῦ ἄλλου τῶν συζύγων¹⁰².

Πολύ συχνά, ἡ γεωγραφική ἀπόσταση μεταξύ τῆς συζυγικῆς οἰκογένειας ἀναπαραγωγῆς και τῆς οἰκογένειας προσανατολισμοῦ τοῦ καθενός ἀπό τούς συζύγους εἶναι ἀξιόλογη. Ἡ συντήρηση τῆς οἰκογένειας ἐξασφαλίζεται κατ' ἀρχήν ἀπό τήν ἐπαγγελματική ἀπασχόληση τοῦ συζύγου και συνήθως χωρίς τή βοήθεια τῆς οἰκογένειας προσανατολισμοῦ του¹⁰³. Κατά τόν Πάρσονς, αὐτός ὁ τύπος οἰκογένειας θά μπορούσε νά θεωρηθεῖ ὡς ὁ καλύτερα προσαρμοσμένος στή βιομηχανική κοινωνία – ἐφόσον αὐτή ἀπαιτεῖ τή γεωγραφική και κοινωνική κινητικότητα τῶν μελῶν της. Πράγματι, εἶναι εὐκολότερο νά μετακινηθεῖ μία μικρή μεμονωμένη οἰκογένεια παρά μία ἐκτεταμένη οἰκογένεια, ὅταν ἐπαγγελματικοί λόγοι κάνουν τή μετακίνηση ἀπαραίτητη. Οἱ ἀξίες ἐξάλλου τοῦ βιομηχανικοῦ συστήματος βασίζονται στήν ἰκανότητα και ὄχι πλέον στό νεποτισμό, πού συναρτᾶ τήν ἐπαγγελματική πρόοδο μέ σχέση συγγένειας. Ἐπομένως, ἡ οἰκονομική ἀνεξαρτησία τῆς μικρῆς συζυγικῆς οἰκογένειας ἀπό τούς συγγενεῖς της, ἀνταποκρίνεται στίς καινούργιες ἀπαιτήσεις τῆς βιομηχανικῆς κοινωνίας.

Κατά τόν Πάρσονς, ἐκτεταμένη οἰκογένεια και βιομηχανική κοινωνία εἶναι, σέ γενικές γραμμές, δύο κατά βάση ἀντίθετα (ἂν ὄχι ἀνταγωνιστικά) συστήματα ἀξιῶν. Οἱ σχέσεις πού βασίζονται στή συγγένεια ἐξαρτῶνται ἀπό ἰδιότητες πού ἀναφέρονται στή γέννηση τοῦ ἀτόμου (τό νά γεννηθεῖ κανεῖς στήν

102. Βλέπε Talcott Parsons, *Eléments pour une sociologie de l' action*, εἰσαγωγή και μετάφραση τοῦ F. Bourricaud, Paris, Plon 1955, σελ. 130 και ἐπ.

103. ὅπ. παρ., σελ. 135.

τάδε οικογένεια) και όχι σέ ιδιότητες πού αποκτήθηκαν (achieved*): αναφέρονται στην καταγωγή (είναι ascriptive**) και προωθοῦν *ιδιομορφικές* αξίες. Ἀντίθετα, ἡ σύγχρονη βιομηχανία κυβερνᾶται ἀπό αξίες *παγκοσμιότητας* και *ἐπιτεύγματος*: ὅλα τὰ ἄτομα, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν κοινωνική τους θέση και τήν φυλή στην ὁποία ἀνήκουν, μποροῦν θεωρητικά νά βελτιώσουν τή θέση τους χάρι στην ἰκανότητα και ὄχι τίς οικογενειακές τους σχέσεις. Ἐτσι τό ἄτομο, μέλος ταυτόχρονα μιᾶς οικογένειας και μιᾶς σύγχρονης ἐπιχείρησης, αἰσθάνεται ἀναμφίβολα τή σύγκριση πού δημιουργοῦν δύο ἀντισυγκρουόμενες κατηγορίες ἀξιῶν. Ἡ σύγκριση περιορίζεται ὁμως στό ἐλάχιστο ὅταν ἡ οικογένεια εἶναι συζυγική: ἡ συζυγική οικογένεια εἶναι ἀπομονωμένη ἀπό τό σύνολο τῆς ὁμάδας τῶν συγγενῶν και οἱ ἐντονότεροι συναισθηματικοί της δεσμοί εἶναι μεταξύ τῶν μελῶν της· ἀπό τήν ἄλλη μεριά τὰ μέλη τῆς συζυγικῆς οικογένειας δέν ἔχουν ἀντίθετους οικονομικούς ρόλους, ἀφοῦ μόνο ὁ σύζυγος εἶναι ἐνταγμένος στό οικονομικό σύστημα. Ἐτσι, ἀφενός ἀποφεύγεται ἡ διείσδυση τῶν οικογενειακῶν ἀξιῶν στό σύστημα ἐργασίας και, ἀφετέρου, οἱ ἀξίες τῆς ἐργασίας δέν παρενοχλοῦν τή συνοχή τῆς οικογένειας. Αὐτή διατηρεῖ, ὁμως, τήν ὑποχρέωση νά μεταδώσει στό παιδί ἀξίες ἀντίθετες πρὸς τίς δικές της και δέν μπορεῖ νά τό κάνει παρά ἐάν ἕνα τουλάχιστον ἀπό τὰ μέλη της συμμετέχει στην οικονομική δραστηριότητα – συμμετοχή πού εἶναι συνήθως καθῆκον τοῦ πατέρα. Αὐτή εἶναι ἡ ἔννοια, κατά τήν ὁποία ὁ Πάρσονς θεωρεῖ τή μεμονωμένη συζυγική οικογένεια ὡς τόν πῶς προσαρμοσμένο στή σύγχρονη βιομηχανική κοινωνία τύπο οικογένειας.

Ἡ κατοικία τῆς συζυγικῆς οικογένειας εἶναι *νεοτοπική*: μετά τό γάμο ἡ οικογένεια ἐγκαθίσταται σ' ἕνα σπίτι ἢ διαμέρισμα ἀνεξάρτητο ἐκείνου τῶν δύο συγγενικῶν ὁμάδων¹⁰⁴. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, ἡ ἀμερικανική συζυγική οικογένεια εἶ-

* Σημ. τ. Μετ.: ἀγγλικά στό κείμενο.

** Σημ. τ. Μετ.: ἀγγλικά στό κείμενο.

104. T. Parsons, ὅπ. παρ., σελ. 135.

ναι ένταγμένη σ' ένα *ἀμφίπλευρο σύστημα συγγένειας* – δηλαδή τά παιδιά δέν αίσθάνονται συνδεδεμένα μέ τήν ομάδα συγγενῶν τῆς μητέρας περισσότερο ἀπό ὅτι μέ τήν ομάδα συγγενῶν τοῦ πατέρα¹⁰⁵. Τοῦτο ἐξασφαλίζει μιὰ κάποια ἀμεροληψία ἀπέναντι στους ἀπογόνους. Δέν ὑπάρχει κανένας κανόνας πού νά ἀπαιτεῖ ν' ἀφήσει ὁ ἕνας ἢ ὁ ἄλλος γονιός τήν παρουσία του σ' ένα παιδί ἀνάλογα μέ τή θέση τοῦ παιδιοῦ αὐτοῦ στή φατρία. Προσδοκᾶται πώς ὅλα τά παιδιά θά ἔχουν ἴσο μερίδιο – καί ἡ πρακτική σπάνια παραλλάζει ἀπό τίς προσδοκίες.

Ἡ ἀμερικανική συζυγική οἰκογένεια στηρίζεται στό γάμο, μέ τήν ἔννοια ὅτι ὁ «γάμος εἶναι στήν κοινωνία μας τό κύριο κλειδί γιά τή δομή τῆς συγγένειας»¹⁰⁶. Τοῦτο κατά πρῶτο λόγο σημαίνει ὅτι τό ἄτομο εἶναι κατ' ἀρχή ἀφοσιωμένο στό σύντροφο καί τά παιδιά του καί ὄχι στους γονεῖς του. Ἐπειτα, τοῦτο σημαίνει ὅτι τό ἄτομο εἶναι ἐλεύθερο νά ἐπιλέξει τό σύντροφό του χωρίς καμιά ἀνάμιξη τῶν γονέων – πράγμα πού διευκολύνεται ἀπό τό γεγονός ὅτι ἡ καινούργια μονάδα δέν θά ἐνσωματωθεῖ στήν εὐρεία οἰκογενειακή ομάδα. Ἐτσι, ὅπως εἶχε ἤδη σημειώσει ὁ Ντυρκάϊμ, ἡ σύγχρονη οἰκογένεια στηρίζεται στό γάμο ἔνῳ, κατά τό παρελθόν, ὁ γάμος στηριζόταν στήν οἰκογένεια πού προϋπήρχε καί πού συνέχιζε νά ὑπάρχει μετά ἀπό αὐτόν.

Τέλος, παρόλο πού ὁ Πάρσονς ἐπέμεινε στήν ἔλλειψη ὀρθολογισμοῦ τῶν ἰδιομορφικῶν ἀξιῶν, ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τό σύστημα τῆς ἐκτεταμένης οἰκογένειας καί στήν ἐξάρτηση τῆς θέσης ἀπό τήν καταγωγή στά πλαίσια ἑνός τέτοιου συστήματος, αὐτός σημειώνει τήν τάση τῆς ἀμερικανικῆς συζυγικῆς οἰκογένειας νά προσανατολιστεῖ πρὸς τίς ἀξίες τοῦ ὀρθολογισμοῦ καί τῆς ἀποτελεσματικότητας. Δίνει σάν παράδειγμα τήν εἰσαγωγή τῶν ἠλεκτρικῶν οἰκιακῶν συσκευῶν στίς ἀμερικανικές οἰκογένειες¹⁰⁷, τήν ἔμφαση πού δίνεται στήν ὀρθολογική

105. ὅπ. παρ., σελ. 135.

106. T. Parsons, *The kinship system of the contemporary United States*, *American Anthropologist*, XLV, 1943.

107. Βλέπε Hyman Rodman, ὅπ. παρ., σελ. 269.

διαπαιδαγώγηση του παιδιού¹⁰⁸, την εκλογή κατοικίας σε συνάρτηση με τους κύκλους ζωής της οικογένειας. Ένω, μόλις αποκτήσουν την οικονομική τους ανεξαρτησία, τα νέα χωρίς παιδιά ζευγάρια κατοικούν στο κέντρο των πόλεων, αυτά εγκαθίστανται στα προάστεια όταν αποκτήσουν παιδιά¹⁰⁹. Τα δομικά αυτά χαρακτηριστικά αφορούν κατά κύριο λόγο την αμερικανική οικογένεια αλλά ο Πάρσονς και οι όπαδοί του δέν αμφισβάλλουν ότι, καθώς ο τύπος αυτός οικογένειας συνδέεται με μία έντονη εκβιομηχάνιση, τα χαρακτηριστικά αυτά αναφέρονται σ' ένα πρότυπο που αργά ή γρήγορα θά επιβληθεί στις βιομηχανικές χώρες.

Γ) Οί άνδρικοί και γυναικείοι ρόλοι στην οικογένεια

Ακριβώς όπως τό κοινωνικό σύστημα στό σύνολό του τείνει νά εξειδικευθεί και νά διαφοροποιηθεί, έτσι και τό οικογενειακό υποσύστημα τείνει, κατά τόν Πάρσονς, νά διαφοροποιήσει τίς λειτουργίες τών φύλων και τών γενεών. 'Ο Πάρσονς είναι ιδιαίτερα γνωστός για τή θεωρία του τών εξαρτημένων από τό φύλο οικογενειακών ρόλων. Η εξειδίκευση τών ανδρικών και τών γυναικείων ρόλων αποσκοπεί νά συντηρήσει τό οικογενειακό υποσύστημα και νά εξασφαλίσει μία βάση για τήν κοινωνικοποίηση του παιδιού. Απαιτεί τή διαφοροποίηση τών ρόλων του πατέρα και τής μητέρας. 'Ο πατέρας έχει τόν εκτελεστικό ρόλο συνδέσμου με τή κοινωνία και, κατ' αρχή, προμηθευτή τών υλικών αγαθών τής οικογένειας ενώ ή γυναίκα έχει τόν εκφραστικό ρόλο μέσα στην οικογένεια. 'Ο εκτελεστικός ρόλος του άνδρα συνίσταται κυρίως στην άσκηση ενός επαγγέλματος που αποτελεί τό σημαντικότερο κριτήριο για τόν προσδιορισμό τής θέσης τής οικογένειας στό κοινωνικό σύνολο¹¹⁰. Πρωταρχικός ρόλος του ενήλικα άνδρα

108. όπ. παρ., σελ. 269. Βλέπε επίσης T. Parsons and R. Bales, *Family, Socialization and Interaction Process*, όπ. παρ., σελίδες 25-26.

109. Hyman Rodman, όπ. παρ., σελ. 269.

110. Talcott Parsons, *Eléments pour une sociologie de l'action*, όπ. παρ., σελ. 143 και έπ.

στήν κοινωνία μας είναι ή εξασφάλιση τῶν πόρων ζωῆς (breadwinner)* τῆς οἰκογένειας¹¹¹. Ἀπ' αὐτό προκύπτει πῶς ή συμμετοχή τοῦ συζύγου στίς οἰκιακές ἀσχολίες εἶναι ἐλάχιστη καί πῶς τό νοικοκυριό καί τά παιδιά εἶναι οἱ κύριες δραστηριότητες τοῦ γυναικείου ρόλου¹¹². Ἀντίθετα, ή γυναίκα ἐκφράζει καλύτερα τήν συναισθηματική ζωή τῆς οἰκογένειας ἀφοῦ αὐτή βρῖσκεται κοντύτερα στά παιδιά ἀπό ὅτι εἶναι ὁ πατέρας. Κατά τόν Πάρσονς, αὐτή ή διπολική καί σέ συνάρτηση μέ τό φύλο δομή θά παίξει ἀποφασιστικό ρόλο στή διαμόρφωση τῆς προσωπικότητας τοῦ παιδιοῦ. Ἡ διαφοροποίηση τοῦ φύλου συγκεκριμενοποιεῖται ἤδη ἀπό τό οἰδιπόδειο στάδιο τῆς προσωπικότητας: τό ἀγόρι συνδέεται μέ τόν πατέρα καί ταυτίζεται μ' αὐτόν, τό κορίτσι συνδέεται μέ τήν μητέρα καί διαδραματίζει μαζί μ' ἐκείνην ἕνα ρόλο πρωταρχικό στή συναισθηματική ζωή τῆς οἰκογένειας¹¹³.

Ἡ θεωρία τοῦ Τάλκοτ Πάρσονς θέλει ὄχι μόνο νά θεωρεῖται πῶς εἶναι μία περιγραφή τοῦ τί συμβαίνει μέσα στή μεσοαστική ἀμερικανική οἰκογένεια ἀλλά καί πῶς κατά κάποιον τρόπο ἐπαληθεύεται ἐπιστημονικά ἀπό τίς ἐργασίες τοῦ Ρόμπερτ Μπέηλς καί τοῦ Μόρρις Ζέλντιτς. Ὁ Ρόμπερτ Μπέηλς ἔδειξε πῶς ή ἱκανοποιητική λειτουργία μιᾶς μικρῆς ὁμάδας ἀπαιτεῖ τή διαφοροποίηση τῶν ἐκτελεστικῶν λειτουργιῶν, πού ἀνατίθενται σ' ἕνα ἀποτελεσματικό ἡγέτη, ἀπό τίς ἐκφραστικές λειτουργίες πού ἀνατίθενται στό κοινωνιομετρικό ἄστρο (sociometric star)**¹¹⁴. Ἀφοῦ ἀνάλυσε 56 ποικίλες κοινωνίες, οἱ 46 ἀπό τίς ὁποῖες ἐμφανίζουν δομή διαφοροποιημένη σύμφωνα μέ τό παραπάνω σχῆμα, ὁ Μόρρις Ζέλντιτς βεβαιώνει πῶς ἐπαλήθευσε τίς δύο ἀρχικές του ὑποθέσεις – δηλαδή πῶς:

* Σημ. τ. Μετ.: ἀγγλικά στό κείμενο.

111. T. Parsons, ὅπ. παρ., σελ. 143.

112. ὅπ. παρ., σελ. 143.

113. Robert Bales and R.E. Slater, Role differentiation in small decision-making groups, σέ T. Parsons and R. Bales, ὅπ. παρ., κεφ. 5.

** Σημ. τ. Μετ.: ἀγγλικά στό κείμενο.

114. Morris Zelditch, Role differentiation in the nuclear family. A comparative study, σέ T. Parsons and R. Bales, ὅπ. παρ., σελ. 314-315.

α) «'Αν ή οίκογένεια-πυρήνας αποτελεί ένα κοινωνικό σύστημα πού παραμένει σταθερό στό χρόνο, ή διαφοροποίηση τών ρόλων μέσα σ' αυτή πρέπει νά σημαίνει διαφοροποίηση τοῦ ρόλου τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἡγέτη καί τοῦ ἐκφραστικοῦ ρόλου.

β) «'Αν ή οίκογένεια-πυρήνας διαμορφώνεται μέ τήν «κανονική» ἀλληλοσυμπλήρωση ἑνός ἐνήλικα ἀνδρα, μιᾶς ἐνήλικης γυναίκας καί τών παιδιῶν τους, ὁ ἐνήλικας ἀνδρας θά παίζει τό ρόλο τοῦ ἐκτελεστικοῦ ἡγέτη ἐνῶ ή ἐνήλικη γυναίκα θά παίζει τό ρόλο τοῦ ἐκφραστικοῦ ἡγέτη»¹¹⁵. Ἀπομένει ή κριτική ἀνάλυση τών διαφόρων πλευρῶν τῆς θεωρίας τοῦ Πάρσονς, τίς ὁποῖες ὁ συγγραφέας αὐτός στηρίζει σέ δεδομένα τῆς ψυχανάλυσης, τῆς ἐθνολογίας καί τῆς κοινωνικῆς ψυχολογίας. Αὐτή ή κριτική ἐξέταση θά γίνει σά ἐπόμενα κεφάλαια, τά ἀφιερωμένα στή δομή καί τίς λειτουργίες τῆς σύγχρονης οίκογένειας.

Πρέπει νά σημειώσουμε ἐδῶ πῶς ή θεωρία τοῦ Τάλκοτ Πάρσονς γιά τήν οίκογένειά κλονίστηκε σοβαρά ἀπό τίς πρόσφατες ἀπόπειρες τών ἀμερικανῶν θεωρητικῶν νά προσδιορίσουν τή βιωσιμότητα τοῦ σύγχρονου κοινωνικοῦ συστήματος σέ συνάρτηση μέ τά ἀκόλουθα χαρακτηριστικά: πολυπλοκότητα τών δομικῶν σχέσεων, ὑψηλός βαθμός ἐπικοινωνίας καί διαντίδρασης μεταξύ τών συστατικῶν μερῶν του, ἐλαστικότητα τῆς ὀργάνωσης, ἔλλειψη ἀξεπέραστων ἐξαναγκασμῶν στίς σχέσεις τών συστατικῶν μεταξύ τους, ἱκανότητα τοῦ ἴδιου τοῦ συστήματος νά αὐτοπροσδιορίζεται κλπ. Τούτη εἶναι μία καινούργια ὀπτική, ή ὁποία σπάζει τήν ταύτιση τοῦ κοινωνικοῦ συστήματος μέ τό ὀργανικό πρότυπο πού τείνει πρὸς τήν ὁμοιότητα – ταύτιση πού βρίσκουμε στήν κοινωνιολογία τοῦ Πάρσονς. Ὁ Ρέμπεν Χίλλ προβάλλει τή δυνατότητα νά υἱοθετηθεῖ αὐτή ή ὀπτική τοῦ σύγχρονου κοινωνικοῦ συστήματος ἀπό τή θεωρία τῆς οίκογένειας. Ἡ οίκογένεια θά μπορούσε ἔτσι νά θεωρηθεῖ σάν ένα κοινωνικό σύστημα ή

115. ὀπ. παρ.

βιωσιμότητα του οποίου συνδέεται με τὰ ακόλουθα χαρακτηριστικά: άνοιγμα τόσο πρὸς τὰ μέσα ὅσο καὶ πρὸς τὰ ἔξω· μορφογόνο ἰκανότητα – δηλαδή ἰκανότητα δημιουργίας καινούργιων δομῶν προκειμένου τὸ σύστημα νά προσαρμοστεῖ στίς καινούργιες συνθήκες· ὀργάνωση καὶ ρύθμιση τῆς συμπεριφορᾶς πού βασίζονται κυρίως στήν ἐπικοινωνία καὶ τήν πληροφόρηση, κλπ.¹¹⁶. Εἶναι φανερό πὼς ἡ υἱοθέτηση αὐτῆς τῆς πρόσβασης θά ὀδηγοῦσε στήν ἀνατροπή μιᾶς κάπως στατικής ἀντίληψης τῆς οἰκογενειακῆς ὀμάδας – μιᾶς ἀντίληψης πού παραμένει στή βάση τῆς κοινωνιολογίας τῆς οἰκογένειας, ἰδιαίτερα μέ τήν ἀντιμετώπιση τῆς ἀκαμπτῆς διαφοροποίησης τῶν ἀνδρικών καὶ γυναικείων ρόλων ὡς προϋπόθεση τῆς βιωσιμότητας τῆς οἰκογενειακῆς ὀμάδας. Ἐπί πλέον, οἱ πολυάριθμες ἐμπειρικές ἔρευνες πού ἔγιναν στίς Ἑνωμένες Πολιτεῖες καὶ τήν Εὐρώπη θέτουν σέ ἀμφισβήτηση τήν παρσονική θεωρία τόσο ὅσο τήν ἀμφισβητοῦν καὶ οἱ θεωρητικοί.

Ἡ ἐφαρμογή τῆς θεωρίας τοῦ σύγχρονου συστήματος στήν οἰκογένεια ἄρχισε νά νομιμοποιεῖται ὄχι μόνο μέ τή καθημερινή πρακτική ἑκατομμυρίων νεαρῶν ζευγαριῶν τῶν δυτικῶν χωρῶν (ἂν καὶ ἡ στατιστική σημασία τῆς πρακτικῆς αὐτῆς δέν ἔχει ἀκόμα προσδιοριστεῖ) ἀλλά καί, κυρίως, μέ τήν ἐπίσημη ἐπικύρωσή της ἀπό τή σουηδική κυβέρνηση ἡ ὁποία πρότεινε στή σουηδική κοινωνία καὶ τή διεθνή κοινή γνώμη ἕνα πρότυπο κατάργησης τῶν παραδοσιακῶν ἀνδρικών καὶ γυναικείων ρόλων μέσα στήν οἰκογένεια¹¹⁷.

Κεντρική ἰδέα τοῦ σουηδικοῦ προτύπου εἶναι πὼς «ὁ διπλὸς ρόλος δέν πρέπει νά ἀνατίθεται ἀποκλειστικά στή γυναίκα καὶ τὸ δικαίωμα συνδυασμοῦ τῆς ἀμοιβόμενης ἀπασχόλησης μέ τόν ἐνεργό γονεϊκὸ ρόλο ἀποτελεῖ στοιχεῖο τῆς ποιότητας τῆς ζωῆς στό ὁποῖο πρέπει νά ἔχουν ὅλοι δικαίωμα»¹¹⁸

116. Reuben Hill, *Modern System Theory and the Family, Informations sur les Sciences Sociales*, 1971, 10 N°1.

117. *Le statut de la femme en Suède*, Ἐκθεση πρὸς τὰ Ἑνωμένα Ἔθνη, 1968.

118. Elizabeth Sandberg, Γνωμοδοτικό Συμβούλιο παρὰ τῷ Πρωθυπουργῷ σέ θέματα ἰσότητας ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, *Equality is the Goal*, Stockholm 1975.

Πρέπει, επομένως, να καταργηθεί ή ως τώρα αποκλειστικότητα της γυναίκας στον διπλό οικογενειακό και επαγγελματικό ρόλο και πρέπει να δημιουργηθούν οι κοινωνικές δομές που θα επιτρέψουν στη σύζυγο να εργάζεται έξω από το σπίτι και στο σύζυγο να ασχολείται με τα παιδιά και την οικογένεια. Η ελαστικότητα των ρόλων και η κατανομή τους από τους συζύγους μεταξύ τους θα αντικαταστήσουν έτσι τον ξεπερασμένο διαχωρισμό ρόλων.

Για την προώθηση του προτύπου αυτού έχουν ήδη υιοθετηθεί πολλά μέτρα. Οι υπέρμαχοι της παραδοσιακότητας θεωρούν ως ένα από τα εξωφρενικότερα από τα μέτρα αυτά το δικαίωμα των συζύγων να μοιραστούν την άδεια των έπταμιση μηνών που δίνεται μετά τη γέννηση ενός παιδιού – με εξασφάλιση καταβολής του 90% του μισθού του στον άδειούχο σύζυγο. Για τον ίδιο σκοπό, προβλέπεται μείωση της εβδομάδας εργασίας στις 30 ώρες (6 ώρες επί 5 ημέρες) για όλους. Προκειμένου να επιτύχει ή κατάργηση του διαχωρισμού των ρόλων των φύλων μέσα στην οικογένεια, πρέπει να συνοδευτεί από μέτρα που να συντελούν στην κατάργηση του διαχωρισμού αυτού στο σχολείο και την εργασία. Στη προσπάθεια αυτήν αναφέρονται ο έλεγχος φυλετισμού των ανδρικών και γυναικείων εικόνων στα σχολικά βιβλία και η κοινή διδασκαλία στοιχείων βρεφοκομίας και οικιακής οικονομίας σ' αγόρια και κορίτσια του δημοτικού. Τέλος, εκτός από τη λειτουργία πειραματικών προγραμμάτων για να ωθήσουν τις γυναίκες σε παραδοσιακά ανδρικά επαγγέλματα και τό αντίθετο¹¹⁹, οι σουηδικές επιχειρήσεις που αποκεντρώνονται δεν θα επιχορηγηθούν παρά μόνο εάν πληρούν την προϋπόθεση απασχόλησης ίσου ποσοστού ανδρών και γυναικών¹²⁰.

Είναι η πρώτη φορά που μία κοινωνία επεξεργάζεται συστηματικά ένα σύνολο νομικών και κοινωνικών κατευθυντήριων αρχών, με ήθικό υπόβαθρο τό όποιο να αποσκοπεύει στην

119. Rita Liljestrom και οι συνεργάτες της, Γνωμοδοτικό Συμβούλιο παρά τῷ Πρωθυπουργῷ σέ θέματα ισότηας ἀνδρῶν καί γυναικῶν, *Sex Roles in Transition*, Stockholm 1975.

120. Elizabeth Sandberg, ὄπ. παρ.

κατάργηση του αναγκαστικού κλειού των παραδοσιακών ρόλων των φύλων, πού βαρύνει τά άτομα άκόμα και σήμερα. Στίς 'Ηνωμένες Πολιτείες, ή ούσιαστική προώθηση του προτύπου αυτού (τό όποιο άποδέχονται οί νέες και μορφωμένες γυναίκες) δέν γίνεται μέ τή νομοθεσία αλλά μέ τή διδασκαλία στά Πανεπιστήμια, τά όποια είναι περισσότερο νεωτεριστικά άπό τά Ευρωπαϊκά. Στά μαθήματα κοινωνιολογίας τής οικογένειας πού δίνονται στους φοιτητές, προτείνεται σάν έναλλακτικό είδος συζυγικής ζωής ό «άνοικτός γάμος» (open marriage)*, ό όποιος βασίζεται στην έλαστικότητα και τήν ανταλλαγή ρόλων, στή διεύρυνση τής επικοινωνίας και τής συντροφικότητας, στην άπουσία ζηλοτυπίας άπό τήν σεξουαλική και τήν συναισθηματική ζωή. 'Ο γάμος αυτός θεωρείται ότι ανταποκρίνεται περισσότερο άπό τόν παραδοσιακό στίς άπαιτήσεις των άτόμων στίς σύγχρονες κοινωνίες¹²¹.

4. ΝΤΟΡΟΘΥ ΣΜΙΘ: ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΙ ΜΟΝΟΠΩΛΕΙΑΚΟΣ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ

Προκειμένου νά παρουσιάσουμε τήν ιδιαίτερα γόνιμη συμβολή των φεμινιστών κοινωνιολόγων τής Βορείου 'Αμερικής, τής 'Αγγλίας και τής Γαλλίας στή θεωρία τής οικογένειας, εκλέξαμε ως παράδειγμα τή θεωρία τής Ντόροθυ Σμίθ, καθηγητού Κοινωνιολογίας στό Πανεπιστήμιο τής Βρεταννικής Κολομβίας, στόν Καναδά.

'Η μεγάλη άξία τής συγγραφέως αυτής είναι ότι άπόρριψε τό ύποστηριζόμενο άπό 50ετίας άξίωμα, σύμφωνα μέ τό όποιο, ή σύγχρονη οικογένεια έχει χάσει κάθε παραγωγική λειτουργία. 'Αντίθετα. "Όπως ύπενθυμίζουν ή Ντόροθυ Σμίθ και οί φεμινιστές κοινωνιολόγοι, ή οικογένεια δέν έχασε ποτέ τήν παραγωγική της λειτουργία: άκόμα κι άν ή σύγχρονη οικογένεια δέν παράγει άμεσα για τήν άγορά, αυτή πάντα παράγει μιά τεράστια ποσότητα οικιακών ύπηρεσιών τίς όποιες παρέχουν κυρίως οί γυναίκες. Τό γεγονός τής συστηματικής άπόκρυψης

* Σημ. τ. Μετ.: άγγλικά στό κείμενο.

121. Nina O'Neill and George O'Neill, *Open Marriage (A new life style of couples)*, New York, Avon Books 1973.

τῆς παραγωγῆς αὐτῆς (γιατί αὐτή δέν ὑπάγεται στό σύστημα χρηματικῆς συναλλαγῆς) εἶναι καθεαυτό ἀποκαλυπτικό τῆς κατάστασης τῶν γυναικῶν στίς κοινωνίες μας¹²².

Ἡ οἰκογένεια εἶναι ἓνα ὑποσύστημα ἀρθρωμένο στό καθολικό βιομηχανικό σύστημα τό ὁποῖο ἔχει κατά τήν Ντ. Σμίθ τό πρόσωπο τοῦ μονοπωλειακοῦ καπιταλισμοῦ (corporate capitalism)*. Ἐκόμα, ἡ Ντ. Σμίθ δέν παρουσιάζει ἓνα μοναδικό πρότυπο οἰκογένειας γιά τίς χῶρες τοῦ μονοπωλειακοῦ καπιταλισμοῦ ἀλλά δύο: τήν οἰκογένεια τοῦ χειρῶνακτα ἐργάτη καί τήν οἰκογένεια τῶν μεσαίων καί ἀνώτερων διοικητικῶν στελεχῶν. Στή θεωρία τῆς Ντ. Σμίθ, οἱ δύο αὐτοί τύποι οἰκογενειῶν ἐνισχύουν τόν μονοπωλειακό καπιταλισμό, ἀλλά ἡ ἀντιφατικότητα καί ἡ ἀλλοτρίωση πού ὑφίστανται τά μέλη τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν διαφέρουν ἀνάλογα μέ τόν τύπο¹²³.

Στήν οἰκογένεια τοῦ ἐργάτη, ἡ ἀντιφατικότητα προκύπτει ἀπό τή φύση τῆς σχέσης ἀνάμεσα στήν γυναίκα καί τόν ἄνδρα της – μιᾶς σχέσης, πού δέν στηρίζεται στήν ἰσότητα, ἀλλά πού τήν χαρακτηρίζει ἡ ἀλλοτρίωση λόγω τῆς οἰκονομικῆς ἐξάρτησης τῆς πρώτης ἀπό τόν δεύτερο. Ἀκριβῶς ὅπως ὁ ἐργάτης σύζυγος καταπιέζεται στήν ἐργασία του, τό προϊόν τῆς ὁποίας ὀφελεῖ στόν πλοῦτο καί τή δύναμη τῶν ἄλλων ἀλλά ὄχι στή δική του καί τῆς τάξης του, ἡ σύζυγος τοῦ ἐργάτη ἀναπαράγει μέσα στό ζευγάρι τή σχέση ἐξάρτησης ἀνάμεσα σ' αὐτόν καί τόν καπιταλιστή ἐργοδότη του: πραγματοποιεῖ πρὸς ὄφελος τοῦ συζύγου μία παραγωγή μή ἐμπορεύσιμων ὑπηρεσιῶν σέ ἀντάλλαγμα τῆς διατροφῆς πού τῆς ἐξασφαλίζει ὁ σύζυγος. Ἀλλά ἡ ἀνταλλαγή αὐτή δέν εἶναι ἰσοτιμη: γιατί ὁ σύζυγος διαθέτει, χάρι στοῦ μισθοῦ του καί τά χρήματα πού δίνει στή γυναίκα του, τά μέσα παραγωγῆς τῆς δύναμης ἐργασίας της –

122. Μία ἐκδοσή τῶν PUF πού ἀναφέρεται στή μή ἐμπορική οἰκιακή παραγωγή θά δώσει ὅλα τά στοιχεῖα στό θέμα αὐτό. Σημ. τ. Μετ.: Βλέπε A. Michel (ἐκδ.), *Les femmes dans la Société marchande*, PUF, 1968

* Σημ. τ. Μετ: ἀγγλικά στό κείμενο. Ἡ Michel χρησιμοποιοῦ τόν ὄρο capitalisme de monopole γιά νά μεταφράσει τόν corporate capitalism, πού θά ἦταν ὀρθότερο νά ἀποδοθεῖ ὡς «ἐταιρειακός καπιταλισμός».

123. Dorothy Smith, *Women, the Family and Corporate Capitalism*, σέ M. Stephenson, *Women in Canada*, Toronto, New Press 1973.

ένῳ δέν συμβαίνει τό αντίθετο. Πράγματι, ὁ ἄνδρας, στερούμενος συζύγου, μπορεῖ πάντα νά προμηθευτεῖ ἀπό τήν ἀγορά τίς οἰκιακές ὑπηρεσίες πού εἶναι ἀπαραίτητες γιά τήν ἀναπαραγωγή τῆς δύναμης ἐργασίας του – ένῳ δέν ἰσχύει τό αντίθετο, ἐφόσον ἡ οἰκιακή μὴ ἐμπορεύσιμη παραγωγή τῆς γυναίκα δέν μεταφράζεται σέ χρῆμα. Ἐπομένως, ἀκόμα κι' ἂν ἡ παραγωγή οἰκιακῶν ὑπηρεσιῶν τῆς συζύγου τοῦ ἐργάτη συμβάλλει στήν ἀναπαραγωγή τῆς δύναμης ἐργασίας του, αὐτός εἶναι στήν πραγματικότητα ἐκεῖνος πού διαθέτει τά ἐμπορεύσιμα μέσα ἀναπαραγωγῆς τῆς δύναμης ἐργασίας τῆς συζύγου του, ἐξασφαλίζοντας μέ τόν τρόπο αὐτό τήν κυριαρχία του ἐπάνω της. Μή ἔχοντας χρηματικούς πόρους, ἡ σύζυγος δέν μπορεῖ νά βρεῖ ἐναλλακτικές λύσεις προκειμένου νά ἀπαλλαγεῖ ἀπ' αὐτή τή σχέση δουλείας. Ἡ Ντ. Σμίθ ὑποστηρίζει πώς, στό πλαίσιο αὐτό καί χωρίς τή παρεμβολή τῆς ἀστικῆς εἰκόνας μιᾶς συμβατικῆς καί στερεότυπης οἰκογένειας, ἡ παραγωγή τῆς συζύγου στό χῶρο τοῦ σπιτιοῦ καί τοῦ νοικοκυριοῦ ἔχει ζωτική σημασία γιά τή γυναίκα καί πώς ἡ ὕλική καί ἠθική τάξη τοῦ σπιτιοῦ εἶναι προϊόν τῆς ἐργασίας καί τῆς ἀμεσης εὐθύνης της¹²⁴.

Διαφορετική εἶναι ἡ ἀλλοτρίωση τῶν γυναικῶν στίς οἰκογένειες πού μποροῦμε νά ἀποκαλέσουμε ἀστικές καί πού ἡ Σμίθ τοποθετεῖ στό στρῶμα τῶν μεσαίων καί ἀνώτερων διοικητικῶν στελεχῶν· αὐτές συνδέονται μέ τόν μονοπωλιακό καπιταλισμό (corporate capitalism)* μ' ἓνα εἶδος ὑποσυμβολαίου (subcontract system)**. Στήν πράξη, τό σύστημα αὐτό ἀπαιτεῖ ἀπό τόν σύζυγο νά ὑποτάσσει τά ἰδιωτικά του συμφέροντα στούς στόχους, στίς καθημερινές διαδικασίες, στό «ἦθος» καί στήν «ἠθική τάξη» τῆς μεγάλης ἐπιχείρησης. Ἐφόσον ἡ ἠθική τοποθέτηση τοῦ στελέχους καθίσταται ἀποφασιστική γιά τή σταδιοδρομία του, γίνεται ἐξίσου ἀποφασιστική ἡ ἐκ μέρους τῆς οἰκογένειάς του στήριξη τῆς συμμετοχῆς του στήν ἠθική τάξη τῆς μεγάλης ἐπιχείρησης – γιατί ἡ ὑλοποίηση τῆς ἠθικῆς

124. D. Smith, M. Stephenson, ὄπ. παρ., σελ. 16.

* Σημ. τ. Μετ.: Ἀγγλικά στό κείμενο.

** Σημ. τ. Μετ.: Ἀγγλικά στό κείμενο.

αὐτῆς τάξης ἀπό τήν οἰκογένεια ἀποτελεῖ προϋπόθεση τῆς συμμετοχῆς τῆς στήν κυρίαρχη τάξη. Κατά τήν Ντ. Σμίθ, ἐνῶ ἡ ἐργατική οἰκογένεια ὑπάρχει γιά τά μέλη τῆς, ἡ οἰκογένεια τῶν μέσων καί ἀνώτερων διοικητικῶν στελεχῶν ὑπάρχει γιά τήν ὑλοποίηση τῆς ἠθικῆς τῆς κυρίαρχης τάξης. Ἡ ἐργατική οἰκογένεια ἰδιωτικοποιεῖται· ἡ μεσοαστική οἰκογένεια ἐμπλέκεται σ' ἓνα ὑποσυμβόλαιο μέ τήν μεγάλη ἐπιχείρηση: «Ἡ μεγάλη ἐπιχείρηση ἀναθέτει μέ ὑποσυμβόλαιο στήν οἰκογένεια μία ἐργασία πού πρέπει νά γίνει γιά τά μέλη τῆς, εἶναι ἀπαραίτητη γιά τή συντήρησή τῆς – ἀλλά πού ἡ ἴδια ἡ ἐπιχείρηση δέν μπορεῖ νά πραγματοποιήσῃ»¹²⁵. Ἡ «ἐργασία» αὕτη οὐσιαστικά συνίσταται στή διαρκή δημιουργία ἀπό τήν οἰκογένεια μιᾶς σειρᾶς συμβολικῶν ἀγαθῶν, χαρακτηριστικῶν «ἐνός τρόπου ζωῆς», μιᾶς μόδας καί μιᾶς ἐπιδεικτικῆς κατανάλωσης. Τόσο ἡ σειρά τῶν ἀγαθῶν ὅσο καί ἡ ὀρολογία πού συνδέεται μ' αὐτήν (θαυμασμός, σεβασμός κλπ.), ὑποδηλοῦν ἓνα πλέγμα συμβόλων τά ὁποῖα χρησιμεύουν ὡς ἐνδιάμεσα στό ὑποσυμβόλαιο μεταξύ οἰκογένειας καί μεγάλης ἐπιχείρησης. Ἡ εἰκόνα τοῦ σπιτιοῦ, ὅπως τήν προβάλλουν τά μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας μέ τήν πολυτέλεια τῶν ἀνέσεων καί τῶν οἰκιακῶν συσκευῶν, ἐμφανίζεται ἔτσι σάν μία αὐτόνομη πηγὴ οἰκογενειακῆς συμπεριφορᾶς – ἐνῶ πρόκειται ἐδῶ γιά μιᾶ εἰκόνα πού ἐλέγχεται σέ μεγάλο βαθμό ἀπό τά συμφέροντα τῶν μεγάλων καπιταλιστικῶν ἐπιχειρήσεων¹²⁶.

Στή λογική τῆς οἰκογένειας τῶν μεσαίων τάξεων εἶναι φανερά ἡ γυναίκα ἐκείνη πού, καθῶς συμμορφώνεται στήν εἰκόνα αὕτη, καθιστᾶ ἄθελά τῆς μεγαλύτερη τήν ἐξάρτηση καί ἴσως τήν ταλαιπωρία τοῦ συζύγου τῆς ἀπό τήν μεγάλη ἐπιχείρηση: «Ἀποσκοπώντας, ἔτσι, νά εἶναι μία καλή σύζυγος πρέπει, κατά παράδοξο τρόπο, νά συνταχθεῖ μέ τήν ἐξωτερική ἠθική τάξη ἐναντίον τοῦ συζύγου τῆς»¹²⁷. Ἡ ἀνταπόκρισή τῆς στό γυναικεῖο αὐτό ρόλο «διαφθείρει τή σχέση τῆς μέ τόν ἄν-

125. D. Smith, σέ M. Stephenson, ὄπ. παρ., σελ. 20.

126. ὄπ. παρ., σελ. 21.

127. ὄπ. παρ., σελ. 27.

δρα της»¹²⁸. Στίς αστικές οικογένειες, ή άλλοτρίωση στή σχέση του ζευγαριού επαναβρίσκεται και στή σχέση γονέων-παιδιών: ἐδῶ τό ὑποσυμβόλαιο μεταξύ του μονοπωλιακού καπιταλισμοῦ καί τῆς οικογένειας ἐπηρεάζει τίς στάσεις τῶν γονέων ὡς πρός τή συμπεριφορά του παιδιοῦ καί τίς σχολικές του ἐπιτυχίες: «Μία ἐπίπτωση αὐτοῦ εἶναι ὅτι οἱ σχέσεις πού ἀναλύονται ἰδεολογικά ὡς ἐξαρτόμενες ἀπό τήν «ἀγάπη» ἀνάμεσα στά παιδιά καί τούς γονεῖς, δηλαδή οἱ σχέσεις πού προσδιορίζονται ἀπό τήν προσωπική ἀξία πού ὁ καθένας ἔχει γιά τόν ἄλλο, βιώνονται στό πλαίσιο τῶν τυπικῶν στόχων του μονοπωλιακού καπιταλισμοῦ»¹²⁹. Στό πλαίσιο αὐτό εἶναι δύσκολο γιά τούς γονεῖς ν' ἀγαποῦν τό παιδί πού δέν εἶναι καλός μαθητής ἢ πού συμπεριφέρεται ἄσχημα: «Ἡ ἀγάπη μετατρέπεται σέ ἀγωνία, καί ἡ ἀγωνία διαφθείρει τήν ἀγάπη»¹³⁰.

Ἡ μεγάλη ἀξία τῆς θεωρίας τῆς Ντόροθι Σμίθ, πού μέ μεγάλη συντομία σκιαγραφήθηκε ἐδῶ, ἔγκειται στό ὅτι, χάρη στή δομολειτουργική ὀπτική της, αὐτή τοποθετεῖ τούς διαφόρους τύπους τῆς σύγχρονης οικογένειας μέσα στό συγκεκριμένο πλαίσιο τῶν συγχρόνων βιομηχανικά ἀναπτυγμένων κοινωνιῶν. Στούς δύο τύπους οικογενειῶν πού περιέγραψε ἡ Σμίθ εἶδε πώς ἡ άλλοτρίωση τῆς γυναίκα καί τῶν παιδιῶν μέσα στήν οικογένεια βρίσκεται σέ διαλεκτική σχέση μέ τήν άλλοτρίωση του συζύγου στήν οἰκονομία του μονοπωλιακού καπιταλισμοῦ – καί περιγράφει μέ πολύ συγκεκριμένο καί τραγικό τρόπο τή φύση τῆς διαλεκτικῆς αὐτῆς διαδικασίας.

Ἡ δύναμη ὅμως τῆς θεωρίας τῆς Ντ. Σμίθ εἶναι, ταυτόχρονα, καί ἡ ἀδυναμία της: ἂν αὐτή ἡ δομολειτουργική πρόσβαση ἐπιτρέπει νά διευκρινιστοῦν οἱ άλλοτριώσεις τῆς σύγχρονης οικογένειας σέ συνάρτηση μέ τό προχωρημένο στάδιο ὠρίμανσης του καπιταλισμοῦ καί τίς κοινωνικές τάξεις, ἡ πρόσβαση αὐτή εἶναι ὅμως στατική καί δέν προβάλλει τούς δυναμικούς τρόπους μέ τούς ὁποίους οἱ ἄνδρες καί, κυρίως, οἱ

128. ὅπ. παρ., σελ. 27.

129. D. Smith, σέ M. Stephenson, ὅπ. παρ., σελ. 28.

130. ὅπ. παρ., σελ. 28.

γυναίκες προσπάθησαν να σπάσουν την άλλοτριωση αυτή – είτε στό πλαίσιο της επαγγελματικής τους ζωής είτε θάζοντας σαν στόχο αξίες περισσότερο αυθεντικές από την επιδεικτική κατανάλωση είτε δημιουργώντας άλλες μορφές οικογενειακής ζωής είτε υιοθετώντας ταυτόχρονα δύο ή τρεις από τους τρόπους αυτούς. Ήξάλλου, η Σμίθ επέμεινε πολύ στο «υπόσυμβόλαιο» ανάμεσα στην αστική οικογένεια και τον μονοπωλιακό καπιταλισμό αλλά δεν προσπάθησε να διευκρινίσει το «υπόσυμβόλαιο» ανάμεσα στην εργατική οικογένεια και τον καπιταλισμό. Η διάκριση που κάνει η συγγραφέας ανάμεσα στην εργατική οικογένεια, η οποία υπάρχει για τα μέλη της και την αστική οικογένεια, η οποία «υπόσυμβάλλεται» με τη μεγάλη επιχείρηση για να υλοποιήσει την ήθική της κυρίαρχης τάξης¹³¹, μπορεί να θεωρηθεί πλαστή. Γιατί θά μπορούσε εξίσου βάσιμα να υποστηρίξει κανείς ότι το «υπόσυμβόλαιο» του καπιταλισμού με την εργατική τάξη λειτουργεί μέσω των πολύ χαμηλών μισθών που παρέχονται στις εργάτριες έτσι ώστε οι γυναίκες των εργατών να είναι σχεδόν αναγκασμένες να παραμένουν στο σπίτι και να άλλοτριώνονται με την οικονομική εξάρτησή τους από το σύζυγο. Δημιουργώντας οικοκυρές χάρη στη θέσπιση χαμηλών γυναικείων αποδοχών, ο μονοπωλιακός καπιταλισμός υποσυμβάλλεται με τις εργατικές οικογένειες για μία «εφεδρική στρατιά» εργατριών εν δυνάμει, τις οποίες θά χρησιμοποιήσει σε περίπτωση ανάγκης. Θά μπορούσε, λοιπόν, τελικά να θεωρηθεί ότι υπάρχει ένας τύπος οικογένειας συνδεδεμένος με υπόσυμβόλαιο με τον μονοπωλιακό καπιταλισμό.

Τέλος, θά μπορούσε κανείς να προσάψει στην Σμίθ τό ότι δεν αντιμετωπίζει τον μονοπωλιακό καπιταλισμό σαν τύπο ενός είδους οικονομίας που θά μπορούσαμε να αποκαλέσουμε οικονομία μονοπωλιακής συσσώρευσης – οικονομία που είναι κοινή τόσο στις προχωρημένες καπιταλιστικές όσο και στις σοσιαλιστικές κοινωνίες. Πράγματι, αφού έφθασαν σ' ένα όρισμένο επίπεδο ανάπτυξης, οι δύο αυτές κοινωνίες έξασφα-

131. όπ. παρ., σελ. 20.

λίζουν μία εκπληκτική συσσώρευση μέσων υλικής όσο και ιδεολογικής παραγωγής. Τήν παραγωγή αυτή μονοπωλεί μία έλιτιστική μειονότητα πού τήν αποτελεί μία τάξη μάνατζερς και μεγαλοκεφαλαιούχων στή μή σοσιαλιστική Δύση, μία τάξη πανίσχυρων γραφειοκρατών στίς σοσιαλιστικές χώρες. Χαρακτηριστικό τών πανίσχυρων αυτών τάξεων είναι ή χρησιμοποίηση τών οικογενειών ώς έργαλείων τής επιδίωξης ισχύος από μέρους τους. Τοῦτο φαίνεται καθαρά στίς σοσιαλιστικές χώρες, όπου οί φιλελεύθεροι νόμοι οί σχετικοί μέ τήν έλευθερία αναπαραγωγής τών γυναικῶν άλλοτε θεσπίζονται και άλλοτε καταργούνται ανάλογα μέ τίς έπιταγές τής δημογραφικής παραγωγής. Στίς καπιταλιστικές κοινωνίες, ή μετατροπή τής οικογένειας σέ έργαλείο εκφράζεται μέ τήν εξάρτηση και τήν παθητικότητά της πού οφείλονται στή δημιουργία χρεῶν και στήν επιδεικτική κατανάλωση. Φαίνεται, λοιπόν, πώς τό υποσυμβόλαιο πού ή οίκονομία τής συσσώρευσης επιβάλλει στήν οίκογένεια, υπάρχει τόσο στίς σοσιαλιστικές όσο και στίς καπιταλιστικές χώρες: πιστεύουμε πώς μπορεί νά δημιουργηθεῖ παντοῦ όπου μία πρωτοφανής συσσώρευση τών μέσων υλικής και ιδεολογικής παραγωγής ύφαρπάζεται από μία κυρίαρχη μειονότητα. Ἡ αποκέντρωση τών οικονομικῶν, πολιτικῶν και ιδεολογικῶν δυνάμεων θά ἦταν έπομένως ή μόνη λύση πού προσφέρεται στίς αναπτυγμένες βιομηχανικές κοινωνίες, προκειμένου νά παύσει ή οίκογένεια νά αποτελεί, μέ τό τέχνασμα τοῦ υποσυμβολαίου, ἕνα έργαλείο στήν ύπηρεσία τής οίκονομίας τής συσσώρευσης.